

8. Маршавін Ю.М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу : [монографія] / Ю.М. Маршавін. – К. : Альтерпрес, 2011. – 396 с.
9. Пилипенко А.А. Організація рефлексивного управління розвитком підприємств і їх інтегрованих об'єднань / А.А. Пилипенко // Управління розвитком. – 2015. – № 1. – С. 59–62.
10. Шильнікова З.М. Управління ринком праці та зайнятістю населення на державному рівні / З.М. Шильнікова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2013. – № 7 (196). – Ч. 1. – С. 215–220.
11. Ostrom E. A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action / E. Ostrom // American Political Science Review. – 1998. – Vol. 92. – № 1. – P. 1–22.
12. Rifkin J. The End of Work. The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era / J. Rifkin. – N-Y.: G.P. Putnam's Sons, 1995. – 400 p.

УДК 332.8

Сугак Т.М., аспірант
Національна академія управління**МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТАРИФІВ У СФЕРІ ВОДОПОСТАЧАННЯ**

Сугак Т.М. Методи державного регулювання тарифів у сфері водопостачання. У статті розглянуто основні причини виникнення природної монополії у сфері централізованого водопостачання. Розкрито особливості державного регулювання підприємств централізованого водопостачання. Наведено основні статті затрат, які впливають на збільшення тарифу централізованого водопостачання. Визначено основні методи державного регулювання тарифів у сфері водопостачання.

Ключові слова: монопольний ринок, централізоване водопостачання, структура тарифу, методи державного регулювання, сфера водопостачання.

Сугак Т.М. Методы государственного регулирования тарифов в сфере водоснабжения. В статье рассмотрены основные причины возникновения природной монополии в сфере централизованного водоснабжения. Раскрыты особенности государственного регулирования предприятий централизованного водоснабжения. Приведены основные статьи затрат, которые влияют на увеличение тарифа централизованного водоснабжения. Определены основные методы государственного регулирования тарифов в сфере водоснабжения.

Ключевые слова: монопольный рынок, централизованное водоснабжение, структура тарифа, методы государственного регулирования, сфера водоснабжения.

Sugak T.M. Methods of state regulation of tariffs in the field of water supply. The article considers the main reasons for the emergence of a natural monopoly in the area of centralized water supply. The features of state regulation of centralized water supply enterprises are revealed. The main cost items that affect the increase of the tariff for centralized water supply are outlined. The basic methods of state regulation of tariffs in the field of water supply are determined.

Key words: monopoly market, centralized water supply, tariff structure, methods of state regulation of water supply.

Постановка проблеми. Одне із суспільно важливих завдань держави – забезпечення якісними та доступними послугами водопостачання своїх громадян. Під час вирішення цього завдання держава має забезпечити задоволення всіх інтересів основних суб'єктів економіки з мінімальними негативними наслідками для кожного з них, адже успішне функціонування водогосподарських комплексів залежить від співпраці держави, виробників та споживачів. При цьому держава, з одного боку, повинна створити відповідні умови для ефективного розвитку виробників – суб'єктів господарювання у сфері водопостачання, а з іншого – контролювати їх роботу на відповідність стандартам якості та без-

печності послуг та на справедливості установлених тарифів з урахуванням реальних доходів споживачів та фактичних витрат на виробництво та постачання питної води.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням цієї проблеми займалися багато вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: Б.М. Данилишин, В.А. Голян, С.І. Дорогунцова, Н.С. Бистрицька, М.А. Хвесик, В.Я. Шевчук, Л.Г. Мельник, А.В. Яцик та ін. Нині тема методів державного регулювання тарифів у сфері водопостачання вимагає поглибленого вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути основні методи державного регулювання тарифів у

сфері водопостачання та провести оцінку ефективності державного регулювання в Україні.

Виклад основних результатів. Діяльність кожного окремого підприємства у сфері водопостачання достатньо капіталомістка та має велику кількість споживачів і при цьому впливає на стан здоров'я майже всього населення певної території. Крім того, тарифи на послуги водопостачання істотно впливають на економіку. Отже, виникнення природної монополії є достатньо обґрунтованим рішенням із соціального та економічного поглядів. Тобто сутність ефекту від масштабу виробництва полягає у тому, що за господарювання одного суб'єкта досягають більшої економії витрат, ніж за двох і більше. Так, у сфері водопостачання найбільших затрат вимагають водопровідні мережі та споруди виробництва та транспортування питної води і якщо вони вже встановлені, то додаткові затрати на постачання води одному додатковому споживачеві є незначними. Саме за таких умов витрати діяльності на одиницю послуги зменшуються у міру зростання обсягів реалізації за незмінності решти факторів.

Відповідно до Закону України, «природна монополія – це стан товарного ринку, за якого задоволення попиту є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва, а товари, що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами, у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари, ніж попит на інші товари» [1].

Розглянемо основні властивості природних монополій, які також властиві і для підприємств водопостачання:

1. Ефект масштабу, коли одне підприємство, яке діє на ринку, створює товари за нижчої собівартості, ніж два чи більше підприємств.

2. Унікальність і важливість товарів для населення, які підприємство виробляє, а, отже, нееластичність попиту на цей товар відносно ціни. Послуги водопостачання є першочерговими для громадян і не мають заміників.

3. Вплив тарифів підприємств монополістів на економіку. Прикладом можуть служити випадки ланцюгового підвищення цін на вітчизняні товари (послуги) у разі підвищення цін на послуги водопостачання.

4. Комунальна чи державна форма власності, яка забезпечує підзвітність суб'єктів господарювання місцевому самоврядуванню чи державі.

5. Держава регулює діяльність монопольних підприємств та встановлює тарифи на їхні товари, послуги.

У сфері водопостачання є свої особливості державного регулювання, які відрізняються від основних властивостей природних монополій. Так, державному регулюванню у цій сфері підлягає діяльність суб'єктів господарювання, які надають послуги з централізованого водопостачання на тери-

торії у межах однієї області, чисельність населення якої становить більше ніж 30 тис. осіб та обсяги реалізації послуг яких становлять більше ніж 200 тис. куб. м на рік. Регулятором цієї діяльності є підрозділ Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, а саме Департамент із регулювання відносин у сфері централізованого водопостачання та водовідведення [2]. Він є самостійним структурним підрозділом Національної комісії, що здійснює державне регулювання, моніторинг та контроль над діяльністю суб'єктів господарювання у сфері водопостачання.

Для забезпечення ефективного функціонування та розвитку ринку централізованого водопостачання Департамент використовує різні методи впливу, такі як:

1. встановлення та прогнозування тарифів на основі постійного моніторингу цін та звітності суб'єктів господарювання;

2. схвалення інвестиційних програм розвитку, спрямованих на оновлення основних фондів та підвищення ефективності господарської діяльності суб'єктів господарювання та здійснення контролю над виконанням цих програм;

3. ліцензування діяльності суб'єктів природних монополій у сферах централізованого водопостачання, формування порядку оплати за підключення до централізованих мереж, визначення та встановлення індивідуальних технологічних нормативів використання питної води, а також стимулювання підприємств водопостачання до раціонального використання водних ресурсів, зменшення втрат питної води під час виробництва та транспортування;

4. регулювання відносин зі споживачами у сфері водопостачання щодо отримання товарів і послуг належної якості в достатній кількості й економічно обґрунтованими цінами, дотримуючись принципів законності, гласності, доступності, прозорості та відкритості;

5. створення певного економічного середовища для забезпечення самоокупної діяльності суб'єктів господарювання;

6. контроль над діяльністю суб'єктів природних монополій для обмеження впливу на державну політику та сприяння конкуренції на суміжних ринках у сфері водопостачання;

7. прийняття законодавчих та нормативних актів для врегулювання всіх економічних відносин у сфері централізованого водопостачання між державою, виробниками та споживачами.

Органи місцевого самоврядування як представники захисту інтересів територіальних громад також регулюють діяльність суб'єктів господарювання у сфері водопостачання. Чинним законодавством зазначено такі повноваження органам місцевого самоврядування:

- Затвердження норм споживання й якості житлово-комунальних послуг та контроль їх дотримання.

- Затвердження загальновиробничих норм витрат палива, теплової та електричної енергії на одиницю продукції.

- Погодження інвестиційних програм суб'єктів господарювання у сфері водопостачання.

- Встановлення місцевих податків і зборів, затвердження ставок земельного податку.

- Встановлення для підприємств, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, розміру частки прибутку, яка підлягає зарахуванню до місцевого бюджету.

- Укладання трудових угод із керівниками суб'єктів господарювання, що перебувають у комунальній власності.

У 2016 р. держава регулювала діяльність 151 суб'єкта господарювання у сфері централізованого водопостачання та водовідведення [3]. Із них 92% регулювала Національна комісія, що становило 8% від усіх суб'єктів господарювання, а 8% регулювали органи місцевої влади, що забезпечували 92% національного ринку послуг у цій сфері. Як змінювалася кількість суб'єктів господарювання у сфері централізованого водопостачання, які регулювала держава в 2012–2016 рр., показано на рис. 1 [3].

Нині сфера централізованого водопостачання реформується, приймаються нові нормативні акти, затверджуються еталони якості послуг, створюються певні економічні умови, які зможуть дати поштовх для розвитку та модернізації підприємств, спрямують на шлях пошуку нових інвестицій та приведуть до ефективного самоокупного господарювання.

Окреслимо, які позитивні зрушення вже відбулися та які нові методи державного регулювання почали застосовувати.

Для забезпечення прозорості прийняття рішень Національна комісія почала розміщувати на своєму офіційному сайті проекти постанов щодо затвердження порядку формування тарифів та повідомлень про оприлюднення прийнятих нормативних актів. Для врахування громадської думки Національна комісія приймає всі зауваження та пропозиції на всіх етапах регуляторної діяльності та обов'язково розглядає всі ініціативи, надані фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями. На сайті також

проводиться роз'яснювальна робота для споживачів щодо механізмів встановлення тарифів на централізоване водопостачання.

Для зменшення навантаження на Державний бюджет наприкінці 2016 р. було прийнято рішення про скасування субвенції на погашення заборгованості з різниці в тарифах та започатковано новий підхід до тарифоутворення. Механізм дії полягає у тому, щоб створити відповідні умови для досягнення самоокупності діяльності суб'єкта господарювання та запобігти виникненню різниці між фактичною та плановою собівартістю послуг. У разі виникнення різниці у звітному році за непередбачених обставин – компенсувати її шляхом включення до складу тарифу в наступному плановому році.

У 2016 р. запроваджено метод індексації неконтрольованих витрат планового періоду для стабілізації фінансово-економічного стану суб'єкта господарювання. Для цього під час установа тарифів враховується необхідний обсяг обігових коштів для запобігання виникненню нової та скорочення накопиченої кредиторської заборгованості та спроможності до вчасних розрахунків із постачальниками ресурсів.

Для цільового використання коштів та оновлення основних фондів затверджено встановлювати на кожний плановий рік розмір ремонтного фонду залежно від технічного стану підприємства.

Для раціонального використання ресурсів та зменшення втрат питної води під час виробництва та транспортування до споживача встановлено 47 індивідуальних технологічних нормативів використання питної води, що сприяє оптимізації собівартості послуг із централізованого водопостачання.

Для правильності встановлення тарифів Національна комісія розглядає дані звітності попередніх періодів. У 2016 р. було вдосконалено форми звітності підприємств централізованого водопостачання для більшої достовірності інформаційних даних.

Національна комісія затверджує та перевіряє на економічну обґрунтованість структуру тарифу на централізоване водопостачання. За статистичним даними за 2016 р., тариф складається з таких основних статей затрат [4]:

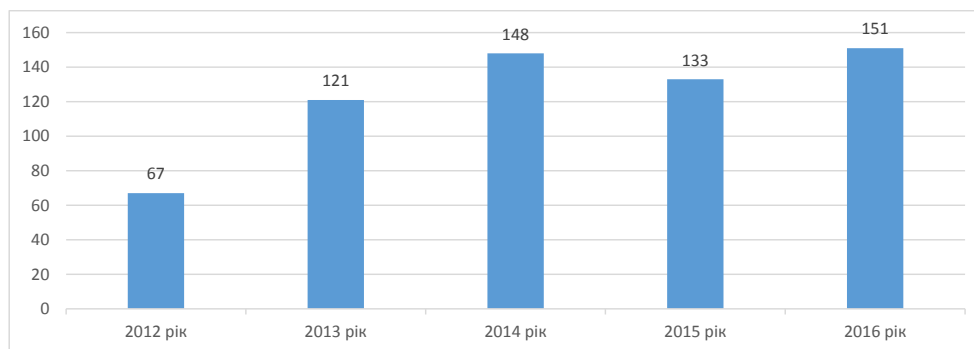

Рис. 1. Динаміка кількості суб'єктів господарювання у сфері централізованого водопостачання, які підлягали державному регулюванню

- електроенергія – 33,9%;
- оплата праці – 32,2%;
- податки і збори – 10%;
- придбання води в інших підприємств – 8,8%;
- амортизація – 4,4%;
- ремонти – 3,5%;
- реагенти – 3,2%;
- паливно-мастильні матеріали – 2,8%;
- прибуток – 1%;
- фінансові витрати – 0,2%.

Також до тарифів, відповідно до Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність», ураховано витрати на періодичну перевірку, обслуговування та ремонт засобів обліку води, що є власністю фізичних осіб – споживачів води централізованого постачання [5].

У табл. 1 зазначено збільшення середньозваженого тарифу на централізоване водопостачання за два роки з 3,65 на 5,22 грн./м³, тобто на 43%. Цьому сприяли такі статті затрат, як електроенергія – на 74%, ремонти і реагенти – на 70%, оплата праці – на 27%, а амортизація зросла вдвічі [4].

Аналізуючи ці дані, можна зробити висновки, що залежно від технічного стану підприємства централізованого водопостачання, від зношеності основних фондів, від збільшення втрат електроенергії та води залежить величина тарифу. Тобто незадовільний стан підприємств централізованого водопостачання потребує модернізації. Для цього необхідно розробляти інвестиційні програми та залучати значні фінансові ресурси. Відповідно до постанов Національної комісії, суб'єкти господарювання у сфері центрального водопостачання повинні кожного року подавати на розгляд уповноваженого органу інвес-

Таблиця 1

Порівняння складників середньозваженого тарифу на централізоване водопостачання (без урахування ПДВ)

Структура собівартості послуг у сфері централізованого водопостачання			
	Роки		
	2014	2015	2016
Середньозважений тариф грн./м³	3,65	4,44	5,22
Складники середньозваженого тарифу, грн./м³			
Оплата праці	1,32	1,47	1,68
Електроенергія	1,02	1,47	1,77
Придбання води в інших підприємствах	0,4	0,45	0,46
паливно-мастильні матеріали	0,18	0,19	0,15
ремонти	0,11	0,14	0,18
реагенти	0,1	0,13	0,17
амортизація	0,11	0,13	0,23
фінансові витрати	0,01	0,01	0,01
податки та збори	0,36	0,4	0,52
прибуток	0,04	0,05	0,05

тиційну програму на наступний рік. У ній обгрунтовуються планові витрати, які спрямовуються на капітальні інвестиції в будівництво, реконструкцію, модернізацію об'єктів водопостачання, придбання матеріальних та нематеріальних активів, виплат за договорами фінансового лізингу та інших зобов'язань, які планується використати для фінансування зазначених цілей. В інвестиційній програмі зазначаються обсяг та джерела фінансування заходів (без урахування податку на додану вартість), переважно це амортизаційні відрахування (табл. 2).

Таблиця 2

Джерела фінансування інвестиційних програм

	Роки		
	2014	2015	2016
Кількість інвестиційних програм	62	83	81
Джерела фінансування, в %			
Амортизація	58	74,7	78
Прибуток	11	21,8	21
Залучені кошти бюджетні	11	3,5	1
Позика	20	0	0

Головними напрямками інвестування є: зниження витрат енергетичних ресурсів, зменшення обсягу втрат води, забезпечення технологічного та комерційного обліку ресурсів, підвищення якості питної води, поліпшення екологічної ситуації.

Щоб пришвидшити процес модернізації підприємств і для істотного поліпшення ситуації у сфері водопостачання з 2016 р. Національна комісія запроваджує нову систему регулювання тарифів на принципах стимулюючого регулювання. Було створено класифікатор активів централізованого водопостачання, визначено строки корисної експлуатації активів та розроблено формули коефіцієнтів оптимізації; проведений бенчмаркінг показників, які будуть використовуватися для визначення ефективності діяльності суб'єктів господарювання у сфері водопостачання.

Висновки. Державне регулювання тарифів – це виважена система заходів та методів впливу на процеси ціноутворення, метою якої є:

- забезпечення такого співвідношення між монополією та конкуренцією, яке не призводить б до руйнівних наслідків для економіки;
- збалансування інтересів суб'єктів господарювання, споживачів та держави;
- соціальний захист уразливих верств населення;
- стимулювання підвищення якості питної води;
- створення необхідних економічних гарантій для виробників.

Нині у сфері водопостачання проходять позитивні зрушення, впроваджуються нові стандарти ефективності роботи підприємств, започатковано стимулююче регулювання діяльності підприємств,

держава створює сприятливі умови для виробників. На нашу думку, важливо йти далі шляхом реформ та ще варто додати: ефективність державного регулювання залежить від адекватності, прозорості та

ясності його законодавчого забезпечення, а також від етики й совісті всіх суб'єктів економічних відносин (держави в особі відповідних управлінців, підприємств і громадян).

Список літератури:

1. Про природну монополію : Закон України № 1682-14 від 11.06.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.
2. Про Департамент із регулювання відносин у сфері централізованого водопостачання та водовідведення : Положення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 06.02.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nerc.gov.ua/?id=23973>.
3. Звіт про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nerc.gov.ua/?id=24476>.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Про метрологію та метрологічну діяльність : Закон України № 1314-18 від 10.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1314-18>.

УДК 330.56

Філяк М.С., к.е.н., докторант
Львівський університет бізнесу і права

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ВЗАЄМОДІЇ ПРОЦЕСІВ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА ЗДИЧАВІННЯ У РОЗВИТКУ ПОСЕЛЕНЬ

Філяк М.С. Основні ознаки взаємодії процесів цивілізації та здичавіння у розвитку поселень.

Стаття представляє серію дискурсів, які розвивають тезу про те, що мікроцивілізація здатна розвиватися без зовнішньої підтримки з періодичним «уприскуванням» високопродуктивного соціального капіталу з міст як центрів цивілізації. Визначено, що міста, де баланс соціального капіталу порушено, нарощують елементи деградації у щоденному житті. Автор припускає зв'язок процесів розвитку та деградації із циклічними процесами в економіці.

Ключові слова: цикл розвитку, покоління, деградація, мікроцивілізація, програмно-орієнтований підхід.

Філяк М.С. Основные признаки взаимодействия процессов цивилизации и одичания в развитии поселений. Статья представляет серию дискурсов, которые развивают тезис о том, что микроцивилизация способна развиваться без внешней поддержки с периодическим «впрыском» высокопродуктивного социального капитала из городов как центров цивилизации. Определено, что города, где баланс социального капитала нарушен, наращивают элементы деградации в повседневной жизни. Автор предполагает связь процессов развития и деградации с циклическими процессами в экономике.

Ключевые слова: цикл развития, поколение, деградация, микроцивилизация, программно-ориентированный подход.

Filyak M.S. Principal features of the interaction of the processes of civilization and degradation in the development of settlements. The article presents a series of discourses that develop the thesis that micro-civilization is capable of developing without external support with the periodic "injection" of highly productive social capital from cities as centers of civilization. It has been determined that the cities where the balance of social capital is violated increase the elements of degradation in everyday life. The author assumes the connection of processes of development and degradation with cyclic processes in the economy.

Key words: the development cycle, generation, degradation, micro-civilization, program-oriented approach.

Постановка проблеми. Про тісний зв'язок між розвитком та деградацією та роль міста у цьому процесі свідчать історичні приклади. Вони створюють враження про те, що великі землевласники минулого

мали свого роду завдання чи функцію, отриману від міста як керівного центру, організувати цикл вирощування продуктів харчування і здачу чи продаж їх місту, залишивши собі необхідне для прожиття та